

ELŐMUNKÁLATOK
HAIN ŐSNYOMTATVÁNY-JEGYZÉKÉNEK
ÚJ KIADÁSÁHOZ.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

Az ősnymtatványok egyetemes jegyzékének terve foglalkoztatja jelenleg a németországi könyvtári szakköröket. A nagyfontosságú mozgalom céljairól s jelenlegi állásáról annak egyik vezetője, Konrad *Haebler* számol be a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* múlt évi novemberi füzetében.¹

A kérdés fölvetését egyrészt az a körülmény okozta, hogy a németországi könyvtárak túlnyomó többsége sokszor jelentős inkunabulum gyűjteményéről semmiféle nyomtatott s így könnyebben hozzáférhető jegyzékkel nem rendelkezik, másrészt pedig azok a mindjobban érezhetővé váló hiányok tették szükségessé, melyek a korán elhunyt *Hain* Lajos alapvető munkájában mutatkoztak. *Hain* Répertorium Bibliographicuma, főként a leírt anyag hézagossága révén szorul átdolgozásra. Egyes ősnymdászati monografiák, minők például *Pellechet* kisasszony lelkiismeretes dolgozata² *Jacobus de Voragine*, illetve *Copingeré*³ Vergilius 1500 előtt megjelent kiadásairól, eléggé beigazolták a szakemberekre e téren váró teendők szükségességét.

Valóban 1892—94 között *Burger* K. tett is kísérletet arra, hogy Németország nagy könyvtárainak vezetőségét *Hain* átdolgozásához megnyerje; később *Dziatzko* karolta fel igen melegen ezt az eszmét. De ő már *Hain* átdolgozását, nemcsak az anyag,

¹ Bericht über den Plan eines Gesamtkataloges der Wiegendrucke. 509—517 ll.

² Revue des Bibliothèques. V. évf. 89—98 ll.

³ Transactions of the bibliographical society (London) II. köt. 123—126 ll.

hanem annak tűzetesebb leírása czéljából is szükségesnek tartotta. Az eszme megvalósulásának ekkor főként az a körülmény állott útjában, hogy míg egyrészt ily nagyszabású feladat sikeres megoldása egyetlen ember munkabírását messze meghaladta, más felől véglegesen megállapított, egységes normák híjján a szakférfiak tervszerű összeműködése nem volt remélhető. E közben látott napvilágot W. A. *Copinger* függeléke *Hain* repertoriumához, de, felületessége s hiányossága folytán távolról sem elégitette ki azon tudományos igényeket, melyek az ősnymotatványok bibliografiai leírásával szemben követelhetők.

Ily módon a németországi szakférfiak a Repertorium Bibliographicum teljes átdolgozásának tervét korántsem ejtették el, sőt a mikor a németországi könyvtárak egyetemes jegyzékének kinyomatása tárgyában az előzetes tárgyalások megindultak, határozatilag kimondták, hogy az inkunabulumok e jegyzékbe csupán rövid czimmal lesznek fölveendők, míg lehetőleg teljes leírásuk külön munka keretében lesz megvalósítandó.

Ezen 1899-iki határozatra támaszkodva, 1904 november havában *Althoff* dr. elnöklésével szűkebb szakbizottság ült össze a porosz közoktatásügyi minisztériumban, melyen *Burger* K. (Lipsee) *Haebler* K. (Drezda) és *Voulliéme* É. (Berlin) közreműködésével megállapították azon általános alapelveket, melyek az ősnymotatványok egyetemes jegyzékének kidolgozásánál irányadókul szolgálnak. Ez elvek részletes kidolgozását s az egész vállalkozás irányítását egy a berlini kir. könyvtár igazgatóságának fennhatósága alatt álló külön bizottságra ruházták, melybe az előbb említett három szakférfiún kívül, még *Freys* E. (München) és *Schmidt* A. (Darmstadt) is bevonattak.

Haebler a bizottság feladatát a következőkben állapítja meg: »Entsprechend dem gesamtatalog der deutschen bibliotheken, soll sie (i. e. die komission) einerseits die ganzen bestände an wiegendrucken in allen bibliotheken des deutschen reiches kritisch verzeichnen, anderseits aber soll sie einen ausführlichen katalog aller existirenden inkunabeln in der weise herstellen, dass sie zunächst alle in deutschen bibliotheken vorhandenen drucke in wissenschaftlicher weise beschreibt, diesen katalog aber dereinst auf grund der bestände des auslandes zu einem weltkataloge der wiegendrucke erweitere.«

A kiküldött bizottság 1904 decemberében több napos ülést

tartott Lipcsében, mely a központi teendők részletes megállapításán kívül azokat az utasításokat is kidolgozta, melyek az egyes művek bibliografiai leírásánál irányadók. Ez utasítás, mely a bizottságnak eddigelé legfontosabb munkálata, a következő:

Minden egyes ősnymotatvány leírása tartalmazza:

1. A *szerző* nevét.
2. A rövid *címet*.
3. A *nyomatás helyét, nyomdászt*, esetleg a *kiadót és keletet*.
4. *Alakot*.

Minden név kiírandó. A szerző nevének irodalmi helyessége a központ útján lesz megállapítva. A kelet mindig eredeti alakjában idézendő; ha az a modern datálás módjával nem egyezik, a központ átszámítja s mint minden szerkesztői adalékot, szögletes zárjelben kiteszi.

5. A *lapok számát*, illetve lapszámozást, *jelzeteket*.
6. A *hasábok és sorok számát*.

A lapszámozás ugyanoly módon adandó, a hogy a nyomtatványon szerepel, tehát pl. szókkal, kis és nagy betűkkel, római számokkal. Számozatlan levelek szögletes zárjel közt tüntetendők fel; a kivágott lapok is megfelelőképen jelölendők. Az ívek lapszáma exponensként iratik a jelzetek mellé; ha ez utóbbiak az eredetin hiányzanak, szögletes zárjelek közé tétetnek. Ha a jelzetek sorozatában az abc sorrendjétől valami eltérés mutatkozik, ez is megjelölendő. Ha a sorok száma laponkint váltakozik, úgy a túlnyomó többségben előforduló szám mellé a többi kerek zárjelben teendő közzé. Egy leveles nyomtatványoknál a sorok száma mellett a szedés tükrének (inicziálé és lapdész nélkül számított) méreteit is föl kell tüntetni.

Ezután következnek (ugyancsak dölt szedésben):

7. A *typusok*, esetleg rubrikák, kezdőbetük, keretlécsek, fametszetek, nyomtatójegyek, kották, térképek, színnyomatok feltüntetése.

8. Az élő oldalczímek (kolumnentitel) és örjelek megjelölése. A típusok, rubrikák, kezdőbetük és nyomdászjelvények megjelölése a *Haebler*-féle típusjegyzék¹ felhasználásával történjék. A fametszetek közül a címrlapon lévő külön s tízig számszerint lesznek

¹ V. ö. Magyar Könyvszemle 1905. évf. 363. s köv. ll.

feltüntetve; nagyobb számnál elég megjegyeznünk: számos fametszettel. Erre következik:

9. Az ősnymtatvány *szövegleírása*.

A leírás az eredeti szerint gót, illetve román írással eszköz-
lendő. A pontozás és rövidítések az eredeti nyomán adandók
vissza, de a ligaturák, *a e* és *o e* kivételével, figyelmen kívül
hagyatnak. Kezdőbetük kerek — (A)Z — zárkák (spatien) szög-
letes zárjelek útján, a kezdőbetü helyettesítők eredeti alakjukban
— aZ — adandók vissza. A sorvégződés két függőleges vonal-
kával jelöltetik; kinemnyomatott sorok nem számoltatnak. Ha a
czím az 1^a lapon van, elég Czíml. jelzés. Minden más levél sor-
száma és jelzete, illetve meglévő lapszámozása esetén, számo-
zása szerint lesz feltüntetve. Minden a lapra és sorra vonatkozó
közlés dőlve nyomtatandó.

A leírás ne legyen kelletén túl terjedelmes. Okvetlen közlen-
dők: a cím, esetleges verses ajánlással (ez utóbbinak csupán
kezdősora és sorszama); ajánlás (lehetőleg röviden); tartalom-
jegyzék; a szöveg kezdete; a második iv első sora: a szöveg
végszava, kolofon (esetleg rövidítve), regiszter, nyomtatójegy.
Továbbá okvetlen fel kell tüntetni, ha a cím nem sorolja fel
őket, mindazon önálló iratokat s adalékokat, melyek a könyvben
több szerzőtől egyesítetttek.

Végül jönnek:

10. Az *irodalmi utalások* és források kimutatása. Forrásul
szolgál minden jegyzékbe vett példány; az összevetettek csillaggal
jelölendők.

* * *

Nem mulaszthatom el, hogy midőn a németországi mozgalmat
a magyar közönséggel megismertetem, ne mutassak reá azokra
a teendőkre, melyek hazánkban az ősnymtatványok tudományos
feldolgozása terén felmerülnek.

A *Magyar Minerva* legujabb (III-ik) évfolyama szerint,
hazánkban közel másfélezer közkönyvtár áll a kutató rendelkezésére;
ezek túlnyomó része természetesen, egészen modern
jellegű és keletkezésű gyűjtemény, mely inkább a tudományok
mai vívmányainak népszerűsítésére, terjesztésére, semmint rég
letűnt századok írott és nyomtatott emlékeinek megőrzésére van

hivatva. De akad közöttük nem egy olyan is, melynek alapítási éve a könyvnyomtatás bölcsőkorába nyúlik vissza, vagy a mely muzeális célokat szolgálva, kegyelettel őrizi a könyvek szeszélyes fatuma által odasodort régiségeket.

A *Magyar Minervá*-ban összesen 125 könyvtár szolgál e tekintetben számszerű adatokkal. Ha ez adatok mindenkép megbízhatók, úgy hazánkban 6745-re tehető az ősnymotatványok száma. Ebből a legtekintélyesebb szám, 1003, a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeire esik. Második helyen a gyulafejérvári Batthyányi-könyvtár áll (751 kötettel), harmadikon az esztergomi főegyházmezei gyűjtemény (738 darabbal).

Följegyzésre érdemes hazai protestáns intézeteink feltűnő szegénysége ősnymotatványi anyagban. A Ráday-könyvtárat nem tekintve, mely rendezés alatt állván, számszerű adatokkal nem szolgálhatott, leggazdagabb köztük a debreczeni főiskola nagykönyvtára 90 darabbal, mely a nagyenyediek 19, vagy a pápaiak 9 darabjával szemben még elég tekintélyes számnak mondható.

Azt hiszem nem volna megvetendő feladat, a német törekvések mintájára s az itt közölt alapelvek szemmeltartásával, a hazánk nyilvános gyűjteményeiben szétszórta feltalálható inkunabulák repertóriumát megszerkeszteni és kiadni, megtoldva az azok provenienciájára, előző tulajdonosaira vonatkozó adatokkal, melyek nem egy tekintetben új világot derítenének hazai kultúránk multjára.

Ezen úgy tudományos mint kulturhistóriai szempontból nagyjelentőségű vállalkozás, nézetünk szerint a hazai könyvtárügynek erre legilletékesebb foruma, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének vezetése mellett s költségén volna megvalósítható, mely a legtekintélyesebb közkönyvtárak szakképzett tisztviselőinek bevonásával szervezné meg az ország minden részéből beérkező adalékok feldolgozásával megbízandó központi bizottságot.

E központi bizottságnak az volna legelső teendője, hogy kérdő-ívek útján szerezzon tudomást mindama könyvtárakról, melyekben 1500 előtti nyomtatványok találhatóak. Ezen tájékoztató munkálatok befejeztével az inkunabulákkal bíró könyvtárak vezetőségével meg kellene ismertetni azokat az alapelveket és szabályokat, melyek az egyes ősnymotatványok leírásánál figye-

lembe veendő. Czélszerű volna a szabályokat több gyakorlati példa segélyével közelebbről megvilágítani, nehogy az esetleges félreértések következtében a beszolgáltatandó anyag részben vagy egészben kárbavesszen. Oly helyekről, a hol e részletes utasítások daczára sem akadna alkalmas munkaerő, a könyvek feldolgozás végett a központba volnának küldendők.

Ily módon aránylag kevés kiadással s rövid idő alatt meg volna valósítható a magyarországi könyvtárakban őrzött ősnyomtatványok katalogusa, melynek adatai a Németországban tervezett s az egész világ könyvtáira kiterjeszkedő általános inkunabulum jegyzékben is fel volnának használhatók.